

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

УДК 373.015.31:502/504

Роман С. В.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Обставини життя змушують нас дедалі частіше замислюватися над тим, що ХХІ ст., з одного боку, – вік загрозливого розростання екологічної кризи, з іншого – організація зусиль у глобальному масштабі для її нейтралізації та подолання. У зв'язку з цим найактуальнішого значення набуває проблема формування духовно-розумових орієнтирів молодого покоління, зокрема їх еколого-гуманістичних цінностей. Педагогічна наука відіграє при цьому провідну роль у всебічному формуванні особистості із справді гуманоцентричним світоглядом та моделями поведінки у глобальному середовищі. Теоретичний аналіз проблеми формування цінностей молодого покоління у загальноосвітніх навчальних закладах засвідчив, що в сучасній педагогічній науці вона є найбільш розробленою на рівні змісту, форм і методів, тому вважаємо за необхідне розглянути цей аспект у нашій роботі.

Значний вплив на розвиток змісту й технологій формування еколого-гуманістичних цінностей школярів чинять насамперед методологічні засади до визначення напрямків і стратегій виховного процесу. Як влучно підкреслив І. Бех, „для того, щоб вибудувати такі виховні простори й педагогічно правильно керувати ними, ми повинні озброїтися науковою методологією, методологічними засадами”. Ними є такі принципи: національної свідомості, культуровідповідності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, технологізації, акмеологічний і превентивний [1, с. 10 – 11].

На думку М. Боришевського, слід акцентувати увагу на дотриманні таких принципів, як плюралізм, альтернативність, гуманістичність, оскільки саме ці принципи забезпечують формування системи цінностей, яка відкриває простір для розвитку особистості творчої, вільної, здатної до самостійного, відповідального вибору [2, с. 145]. Організуючи процес виховання гуманістично спрямованої особистості, О. Пархоменко рекомендує педагогам використовувати такі підходи, як людинознавчий, народознавчий, системний і особистісно-гуманний [3, с. 96]. І. Зязюн вважає, що формування ціннісних орієнтацій у школі має спиратися на триєдину формулу: єдності навчання (інтелектуальний розвиток), виховання почуттів (моральне виховання) і виховання вчинку (набуття навичок діяльності) [4, с. 135]. О. Сухомлинська наголошує, що, починаючи створювати виховні моделі, де цінності є основою виховання, кожен педагог має врахувати низку суттєвих моментів і виважених підходів, які викладені нею в роботі [5]. У дисертаційній роботі О. Норкіної виділено три групи принципів, на яких ґрунтуються гуманістично-зорієнтовані технології навчання дисциплін природничого циклу в загальноосвітній школі: принципи гуманітаризації, принципи гуманістично-комунікативної взаємодії вчителя й учня, принципи оптимізації навчання [6].

Провідні стратегічні принципи й тактичні способи, спрямовані на прогрес-

сивне формування загальнолюдських цінностей у школярів, на переконання Ж. Омельченко, викликають необхідність перегляду всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції, радикально змінюють саму сутність і характер цього процесу з урахуванням таких підходів до: а) особистості школяра як головної соціальної цінності, яка міститься в епіцентрі цілісного навчально-виховного процесу; б) особистості вчителя й особистості школяра як до особливої особистості, яка посідає суб'єктну позицію й сама створює полісуб'єктні (діалогічні) відносини в процесі взаємного спілкування; в) шкільної освіти як цілісного навчально-виховного процесу, основу якого становлять загальнолюдські цінності [7, с. 15].

Це відображено передусім у змісті освіти. Так, В. Ципко у змісті процесу навчання, спрямованого на формування гуманістичних цінностей, виокремлює певну систему: аксіологічної інформації, яка засвоюється у формі аксіологічних знань; аксіологічних умінь і навичок, у яких особистість засвоює вже відомі способи діяльності; досвіду відповідної творчої діяльності й досвіду формування оцінок і ціннісних суджень щодо світу, людей, себе. Для реалізації цього завдання до змісту освіти повинні бути введені елементи, що розкривають гуманістичні цінності, а відбір та структурування всього змісту освіти мають здійснювати з урахуванням психологічного механізму інтеріоризації цінностей [8, с. 16]. І. Осмоловська до таких елементів відносить: пряму інформацію в текстах підручника про те, що об'єкти, які вивчають, є важливими, цінними, значущими; непряму інформацію, яка дозволить самотійно зробити висновок про цінність об'єкта; завдання на самотійну оцінку й виявлення цінності об'єкта; завдання на ціннісний вибір та пов'язаний з ним спосіб дії в запропонованих проєктивних або життєвих ситуаціях [9].

Водночас, наголошує О. Пархоменко, зміст гуманістичного виховання підлітка, спрямованого на пізнання гуманістичних цінностей та ідеалів, має зводитися до того, щоб виховати його як особистість, яка не лише має певну суму знань, а головне, володіє вміннями й навичками ведення діалогу, дискусії, аргументованої полеміки, дотримуючись при цьому етичних норм і моральних правил; аналізу фактів і явищ морального життя, даючи їм моральну оцінку; виявлення глибокої поваги до батьків, рідних і близьких, до старших, усіх, хто потребує допомоги, підтримки, уваги; співпереживання, милосердя, людяності, доброти, чуйності; активності, самотійності, ініціативи в суспільно-гуманістичній, морально-етичній, продуктивній, благодійній діяльності [10, с. 33].

Основним питанням, що виникає під час визначення змісту виховання, В. Тригубенко вважає вибір системи цінностей, адже будь-яка цінність набуває справжнього змісту тільки за умови введення її до системи. Автор характеризує найпоширеніші системи виховання, побудовані відповідно на трансцендентних, соціоцентричних, антропоцентричних і національних цінностях [11, с. 39].

Ми цілком погоджуємося з О. Кравчук, що причини неефективності всіх засобів щодо формування екологічної свідомості в суспільстві заховані в безсистемній „екологізації” змісту освіти та заміні дидактичного підходу до формування змісту освіти на окремі заходи з екологічного виховання, неузгодженості змістовних ліній окремих навчальних предметів щодо екологічних знань [12, с. 38].

Визначальна особливість ціннісно-орієнтованого змісту освіти полягає в тому, що його не може бути без відповідних процесуальних складників – методики, технології, форми й т. ін. Крім впливу зовнішніх стандартних складників на зміст ціннісно-орієнтованої освіти, також задіяні емоційно-ціннісні, особистісні елементи й механізми, здатні сприяти неповторності та підвищенню ефективності навчально-виховного процесу в ситуативних обставинах.

Переходячи до розгляду процесуально-технологічного аспекту формування еколого-гуманістичних цінностей школярів, зупинимось передусім на змістовному визначенні терміна „формування”, який здебільшого вживають щодо виховання людини як найширше поняття. Він відображає процес, котрий відбувається насамперед під впливом самого способу життя людей. Однак разом із впливом об’єктивних умов формування припускає й цілеспрямоване виховання та самовиховання під дією суб’єктивних чинників [13, с. 106]. Наведені слова А. Павліченко співзвучні з думками В. Білоусової, яка розуміє „формування” не як зовнішній вплив на особистість, а спонукування її внутрішніх потреб до інтелектуального, емоційного та духовного саморозвитку [14, с. 41].

Г. Жирська виділила компоненти, які становлять структуру процесу формування гуманістичних цінностей і відображають різні рівні їх функціонування: потреби, інтереси, почуття, мотиви, оцінка, переконання, воля, ціннісне ставлення; серед них – цілі, ідеали та якості особистості [15, с. 148]. Дещо так само інша авторка – О. Столяренко – у структурі формування гуманності визначила компоненти, які характеризують цю якість: пізнавально-когнітивний компонент (моральні знання й переконання); емоційно-вольовий, регулятивний (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, емоційні стани, почуття й переживання, моральна свідомість); практично-діяльнісний (конкретні вчинки й вияви гуманної поведінки) [16, с. 54 – 55]. О. Каташова запропонувала складники моделі системи виховання духовних цінностей у формі системи ставлень (до самого себе, до інших людей, до співтовариства, до своєї країни, до суверенності особи, до полікультурного середовища), що визначають стосунки суб’єкта діяльності й спільноти в соціально-духовній сфері [17, с. 12].

Формування й розвиток у дитини будь-якої особистісної цінності передбачає адекватну спільну діяльність педагога й вихованця. Тому, за визначенням І. Беґа, виховна робота має ґрунтуватися не на використанні механізмів зовнішнього підкріплення (заохочень, покарань), а на механізмах свідомості й самосвідомості суб’єкта. О. Лавроненко вважає, що виховання гуманістичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку повинно мати певний механізм, що складається з таких етапів: визначення й характеристика гуманістичної цінності; шляхи, умови та засоби, завдяки яким дитина повинна поступово підійти до свідомого розуміння гуманістичної цінності; створення нестандартних ситуацій для закріплення й перевірки „оволодіння” дитиною гуманістичною цінністю [18, с. 26].

З огляду на освітню необхідність в інтегрованому підході до цінностей цікавим є запропонований В. Клепиковим психолого-педагогічний механізм прилучення дітей до загальнолюдських цінностей. Він дозволяє поєднувати різні види знань, концентрувати їх у єдиному образі або загальній картині, переводити знання, що вивчаються, на ціннісно-смысловий рівень, тим самим сприяючи повноцінному вихованню [19].

Зазначені механізми цілком узгоджуються з ціннісним підходом до фор-

мування цінностей, з його етапами прийняття та засвоєння цінностей: одержання інформації про існування цінностей та умови їх реалізації (інформація); „переведення” інформації на власну індивідуальну мову (трансформація); пізнана цінність приймається або відхиляється (активна діяльність); включення цінності в особисто визнану систему цінностей (інклюзія); зміни особистості, пов’язані з прийняттям або запереченням цінностей (динамізм).

Найбільш ефективними й раціональними технологіями формування еколого-гуманістичної позиції учнів у системі глобальної освіти, на думку С. Аніськіна, є традиційні природовідповідні технології, що ґрунтуються на методах народної педагогіки (М. Монтессорі, С. Френе, Л. Толстого, Ж. Руссо, Л. Виготського, Р. Штейнера тощо). Особливу роль у формуванні бережливого ставлення до навколишнього середовища й до визначення людиною свого місця у природі відіграють валеологічні технології й насамперед система природного оздоровлення П. Іванова. Поряд з ними важливе місце в системі екологічно-ціннісних освітніх технологій посідають і сучасні, зокрема: модульне навчання, проблемне навчання, метод проєктів, метод динамічних пар, нові інформаційні технології та ін. Таке ствердження С. Аніськін обґрунтовує тим, що зазначені технології відіграють істотну роль в екологічній мотивації учнів і пов’язані з „системою типових для особистості відношень, що виражають як спрямованість суб’єкта життєдіяльності, так і обраний ним спосіб здійснення життя у ціннісному й психологічному відношеннях” (К. Абульханова-Славська) [20, с. 45].

В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов запропонували два способи організації виховання як цілеспрямованого процесу інтеріоризації загальнолюдських цінностей. Перший з них побудований на природному посиленні тих спонукань, які за систематичної активізації поступово зміцнюються й переходять у більш стійкі мотиваційні утворення. Другий спосіб передбачає засвоєння вихованцем спонукань, цілей, ідеалів, норм поведінки, які надаються йому в „готовому” вигляді (з поясненням смислу, соціальної цінності, необхідності) і за задумом педагога повинні в нього сформуватися та які сам учень має поступово перетворити із зовнішньо сприйнятих на внутрішньо прийняті й реально діючі [21, с. 25 – 26].

Становленню гуманістично спрямованої особистості підлітка сприятиме також використання методів системного та принагідного навчання цінностей (за О. Вишневським), що передбачає застосування таких прийомів: а) первинне засвоєння інформації через пояснення, розповіді, лекції; б) пояснення й керована дискусія (ускладнюють рівень осмислення й переносять сутність ціннісних формул на конкретні життєві ситуації, умовно ставлять вихованців на чуже місце, наприклад, на місце літературного чи історичного героя); в) рольова гра, що передбачає введення учня в певну соціальну роль і розв’язання конкретної моральної проблеми. Принагідне навчання цінностей полягає в тому, що учні стикаються з цінностями не в „чистому вигляді”, а в межах змісту гуманістичних занять, у живих людських стосунках, тобто реальному житті [3, с. 95].

Н. Пугачова однією з перших умов психолого-педагогічного забезпечення інноваційної діяльності навчального закладу вважає діалектичний взаємозв’язок роботи щодо формування гуманістичної свідомості з навичками гуманістичної поведінки й пропонує для цього три групи методів: методи формування гуманістичної свідомості, методи формування гуманістичної поведінки, методи стимулювання гуманістичної поведінки [22, с. 127 – 128].

У дисертаційній роботі І. Родигіної для практичної реалізації завдань гуманізації й гуманітаризації природничонаукової освіти (зокрема шкільної хімічної) основними методами були запропоновані такі: використання історичних і місцевих (регіональних) матеріалів у викладанні природничих наук; проведення факультативного курсу з історії хімії; використання художньої літератури, що описує властивості й перетворення речовин; відображення екологічних проблем під час вивчення відповідних тем курсу хімії; висвітлення практичної значущості науки, її місця в житті людини й розвитку цивілізації [23, с. 69 – 70]. Педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах теоретично науково-обґрунтовані в дисертації І. Гашенко [24].

Аналіз педагогічних праць (А. Бойко, О. Вишневського, Т. Дем'янюк, К. Дорошенко, В. Мазуркіної, Ж. Омельченко, О. Пархоменко, О. Столяренко та ін.) і дисертаційних робіт (А. Вірковського, Г. Жирської, В. Лопатинської) засвідчив, що найбільш розробленим аспектом досліджуваної проблеми на рівні форм виховної роботи є формування гуманістичних цінностей школярів саме в позаурочний час. Для цього, наприклад, О. Пархоменко пропонує широкий арсенал форм позаурочної виховної роботи – і традиційних (етичні бесіди, години спілкування, рольові ігри), і нових – спеціальні курси, семінари-практикуми, тестування і тренінги (зокрема психологічного спрямування), аналіз і моделювання ситуацій морального вибору, інтелектуальні аукціони, правові ринги, лицарські турніри, фестивалі народної творчості, участь у роботі учнівських об'єднань (центрів, клубів, гуртків, секцій, „шкіл”, студій, пошукових загонів) та ін. [3, с. 91 – 94; 10, с. 30 – 32].

Застосування всіх названих форм і методів виховання цінностей буде цілком актуальним і в процесі формування еколого-гуманістичних цінностей школярів під керівництвом професійно-компетентного в цьому аспекті вчителя хімії.

Успішний вплив на процес формування еколого-гуманістичних цінностей школярів залежить не тільки від шляхів, методів та засобів виховання, правильно обраних педагогами, а також і від урахування педагогічних умов і факторів, що забезпечують ефективність цього процесу. А оскільки, як зазначено вище, проблема формування гуманістичних цінностей школярів є найбільш розробленою на рівні форм позаурочної виховної роботи, то є логічним, що й педагогічні умови запропоновані переважно для організації процесу формування цих цінностей у позаурочній і позашкільній роботі. Найбільш змістовно й обґрунтовано зазначені педагогічні умови викладені в роботах В. Білоусової, К. Дорошенко, Г. Жирської, О. Каташової, О. Лавроненко, В. Лопатинської, Л. Любимова, А. Павліченко, С. Шевченко, І. Шевчук та ін. Одними з основних таких умов, названими науковцями, визначено гуманізацію спілкування й діалогізацію педагогічної взаємодії. Найбільш ґрунтовно соціально-педагогічні умови ефективного формування життєтворчих цінностей старшокласників подані в дисертаційній роботі В. Бордюка [25].

В. Андрущенко, Ю. Руденко, В. Тригубенко окреслили фактори, що сприяють процесу формування гуманістичних цінностей особистості: застосування в навчанні елементів народної педагогіки, народної культури й мистецтва, наповнення навчально-виховного процесу національним духом, якісне підвищення рівня фізичного, військово-патріотичного, художньо-естетичного виховання [26, с. 17 – 18]. Велику роль у формуванні гуманістичних цінностей

особистості має відігравати вивчення етики; в інтересах держави важливо підтримувати набуття молоддю знань з основ християнського віровчення через мережу створених церковних закладів, але за умови їхнього національного спрямування [27, с. 59].

Основним фактором формування екологічних цінностей, екологічної культури особистості Л. Морозова вважає створення єдиної системи освіти й виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість і мораль, активно-діяльне ставлення людини до природного середовища [28, с. 92].

Отже, як засвідчив літературний аналіз педагогічних видань, в останнє десятиріччя актуалізували проблему виховання старшокласників, яка передбачає формування моральної особистості з повним набором її цінностей і ціннісних орієнтацій. Про це свідчить і кілька успішно захищених дисертацій, автори яких дослідили формування ціннісних орієнтацій підлітків (В. Анненков, В. Біруля, С. Волкова, О. Крюкова, І. Матвієнко, О. Набока, О. Павлова, О. Рудіна, Ю. Стежко, О. Турянська, Т. Фурсенко, О. Цихоцька, С. Шандрук, В. Шахрай та ін.)

Значний інтерес для нашого дослідження становить дисертація Р. Щербакова, присвячена теоретичним основам формування гуманістичних цінностей учнів на матеріалі вивчення фізики. Автором запропоновано концепцію ціннісного підходу до навчання фізики, яка ґрунтується на провідному положенні, що через залучення учнів до цінностей культури, поданих у самому курсі фізики, удається впливати на світогляд і ціннісно-моральні орієнтації учнів, а через них – на саму особистість [29].

І все ж проблему формування еколого-гуманістичних цінностей школярів у процесі хімічної освіти поки не було вивчено, а в цьому зв'язку наше дослідження є важливим і актуальним.

Отже, на сьогодні проблема складності й багатовекторності формування еколого-гуманістичних цінностей особистості потребує цілісного системного підходу, щоб динамічно, гармонійно поєднувати виховні зусилля всього суспільства – сім'ї, національної школи, громадськості, держави. Ураховуючи сказане вище, педагогічний аналіз проблеми формування еколого-гуманістичних цінностей школярів є особливо актуальним. На підставі отриманих результатів дослідження вказаної проблеми ми дійшли таких висновків:

1. Аналіз наукової літератури засвідчив, що формування еколого-гуманістичних цінностей школярів є насамперед педагогічною проблемою. У процесі її розв'язання педагогіка стикається з деякими суперечностями. З одного боку, вона покликана, спираючись на загальнолюдський і національний духовний досвід, виховувати дітей на засадах гуманістичних ціннісних орієнтацій, а з іншого – повинна сприяти максимальній адаптації особистості в умовах сьогодення, інакше людина з ідеалізованими уявленнями про Істину, Добро і Красу, вийшовши на самостійний життєвий шлях, виявить свою безпомічність, незахищеність від жорстокої реальності. Важливим аспектом морального прогресування суспільства є відкриття й формулювання ним на певних етапах його розвитку тих норм і цінностей моральності, без яких подальший розвиток людства загалом стає неможливим. Ми вважаємо, що частково це завдання можна вирішити шляхом залучення виховного потенціалу природничих наук, зокрема хімії, для формування еколого-гуманістичних цінностей школярів. На важливості виховання гуманістичних цінностей мо-

лодого покоління наголошують учені й педагоги всіх часів, їх дослідження стали підґрунтям для визначення змісту, форм і методів формування означених цінностей.

2. Проблема формування цінностей молодого покоління в загально-освітніх навчальних закладах є найбільш розробленою на рівні змісту, форм і методів; на їхній розвиток значно впливають фундаментальні праці, автори яких розглядають концептуальні підходи й методологічні засади до визначення напрямків і стратегій навчально-виховного процесу. Так, побудова змісту освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації, українознавчого спрямування вимагає від педагогічної науки теоретичного обґрунтування й практичного забезпечення оновлення освітньо-виховної системи, що сприяла б вихованню свідомих громадян із високим почуттям відповідальності й обов'язку. Національна школа має бути одним із головних елементів розвитку гуманістичних цінностей, духовності молодих поколінь. При цьому необхідним фактором формування еколого-гуманістичних цінностей є розвиток особистісно орієнтованої системи освіти, що передбачає перебудову навчально-виховного процесу на діагностичній основі, створення навчальних технологій, орієнтованих на розвиток особистості, забезпечення активної пізнавальної позиції суб'єкта навчання на всіх його етапах, вилучення з навчального процесу примушень, перетворення задоволення від пізнання та його результатів на суттєвий мотиваційний важіль навчання. Окрім класно-урочної діяльності, учні мають проходити школу становлення гуманоцентричної особистості через систему різноманітних дитячих і молодіжних структур (гуртки, факультативи, організації, клуби тощо).

3. Теоретичний аналіз літературних джерел показав, що визначальна особливість ціннісно-орієнтованого змісту освіти полягає в тому, що його не може бути без відповідних процесуальних складників – методики, технології, форми тощо. Крім впливу зовнішніх стандартних складників на зміст ціннісно-орієнтованої освіти, також задіяні емоційно-ціннісні, особистісні елементи, які здатні сприяти неповторності та підвищенню ефективності навчально-виховного процесу в ситуативних обставинах. На основі такого особистісно-ціннісного впливу навчальний процес ґрунтується на двох складниках: викладі навчального матеріалу аксіологічного змісту як такого й на основі набутого ціннісно-сислового досвіду. Останній, формуючись від загального розвитку особистості, його мотиваційної, моральної сфери, найбільш активно накопичується в діяльнісно-поведінковій площині взаємолюдських стосунків, у царині морально-етичних, духовно-ціннісних відносин.

4. Аналіз літератури також дозволяє констатувати, що проблема формування гуманістичних цінностей школярів є найбільш розробленою на рівні форм позаурочної виховної роботи, отже, є логічним, що й педагогічні умови запропоновані переважно для організації процесу формування цих цінностей в позаурочній і позашкільній роботі. Однією з основних таких умов більшістю науковців визначено гуманізацію спілкування й діалогізацію педагогічної взаємодії.

5. Комплексний аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що „формування духовності немислиме без усвідомлення єдності людини і природи. Це почуття є органічним для гармонійно розвиненої особистості, а його брак означає неповноцінність людини як члена суспільства, оскільки є першопричиною хижацького ставлення до природи. Природне довкілля – це не

просто середовище, це – форма, в якій відбувається зростання людини як повноцінної особистості” (І. Бех) [30, с. 2]. У зв’язку з цим проблема формування еколого-гуманістичних цінностей школярів набуває особливої актуальності й гостроти та є складником більш глобальної наукової проблеми – неперервної екологічної освіти для стійкого екологічно безпечного коеволюційного розвитку суспільства й природи.

Література

1. **Бех І.** Як виховувати духовні цінності / І. Бех // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 1. – С. 9 – 11.
2. **Боришевський М. Й.** Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський / Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144 – 150.
3. **Пархоменко О. М.** Виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка в позаурочний час / О. М. Пархоменко // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 2. – С. 86 – 97.
4. **Бутківська Т. В.** Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т. В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130 – 137.
5. **Сухомлинська О.** Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996 – № 1. – С. 24 – 27.
6. **Норкіна О. Ф.** Гуманістично-зорієнтовані технології навчання дисциплін природничого циклу в загальноосвітній школі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Норкіна Ольга Федорівна. – К., 2004. – 268 с.
7. **Омельченко Ж.** Формування в учнів загальнолюдських цінностей. Теоретичні й методологічні основи / Ж. Омельченко // Рідна шк. – 1999. – № 10. – С. 15 – 17.
8. **Ципко В.** Психолого-педагогічні підходи до формування цінностей студентів у процесі навчання суспільнознавчих дисциплін / В. Ципко // Рідна шк. – 2011. – № 1 – 2. – С. 13 – 17.
9. **Осмоловская И. М.** Эмоционально-ценностные отношения к миру как компоненты содержания образования / И. М. Осмоловская // Школа. – 2004. – № 2. – С. 5 – 8.
10. **Пархоменко О. М.** До питання оновлення парадигми виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка / О. М. Пархоменко // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1. – С. 28 – 34.
11. **Тригубенко В.** Формування гуманістичних цінностей особистості – сутність педагогічного процесу / В. Тригубенко // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, № 3. – С. 35 – 40.
12. **Кравчук О.** Розвиток екологічного змісту природничих предметів (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / О. Кравчук // Біологія і хімія в шк. – 2002. – № 6. – С. 37 – 38.
13. **Павліченко А.** Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А. Павліченко // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4. – С. 98 – 120.
14. **Білоусова В. О.** Гуманізація відносин учнів у позакласній роботі / В. О. Білоусова // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 38 – 45.
15. **Жирська Г. Я.** Формування гуманістичних цінностей в старшокласників у позаурочній роботі / Г. Я. Жирська // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 147 – 152.
16. **Столяренко О.** Формування гуманних рис школярів загальноосвітньої школи / О. Столяренко // Освіта і управління. – 1999. – № 3. – Т. 3. – С. 53 – 58.

- 17. Каташова О.** Виховання духовних цінностей ліцеїстів / О. Каташова / Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – № 1. – С. 9 – 12.
- 18. Лавроненко О.** Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів / О. Лавроненко // Рідна шк. – 2004. – № 7 – 8. – С. 26 – 28.
- 19. Клепиков В. Н.** Психолого-педагогический механизм приобщения детей к общечеловеческим ценностям / В. Н. Клепиков // Воспитание школьников. – 2011. – № 8. – С. 18 – 22
- 20. Аниськин С. В.** Эколого-гуманистические приоритеты в системе глобального образования / С. В. Аниськин // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті : міжнар. наук.-практ. конф., 11 – 13 лист. 2003 р. : матеріали конф. : в 4 ч. – Луганськ, 2003 – Ч. 2. – С. 43 – 49.
- 21. Сластенин В. А.** Общая педагогика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. : в 2 ч. / Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002 – Ч. 2. – 256 с.
- 22. Пугачева Н. Б.** Психолого-педагогическое обеспечение инновационной деятельности образовательного учреждения / Н. Б. Пугачева // Завуч (науч.-практ. журн.). – 2005. – № 3. – С. 122 – 132.
- 23. Родыгина И. В.** Гуманизация и гуманитаризация естественнонаучного образования школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Родыгина Ирина Викторовна. – Луганск, 2000. – 232 с.
- 24. Гашенко І. О.** Педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гашенко Ірина Олександрівна. – К., 2006. – 201 с.
- 25. Бордюк В. М.** Формування життєтворчих цінностей старшокласників у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / В. М. Бордюк. – Луганськ, 2009. – 20 с.
- 26. Андрущенко В.** Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей, шляхи формування / В. Андрущенко, Ю. Руденко // Вища освіта України. – 2009 – № 1. – С. 13 – 19.
- 27. Тригубенко В.** Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської русі до сучасності / В. Тригубенко // Рідна шк. – 2009. – № 12. – С. 56 – 59.
- 28. Морозова Л.** Виховання екологічної культури особистості / Л. Морозова // Вища освіта України. – 2001 – № 2. – С. 88 – 92.
- 29. Щербаков Р. Н.** Теоретические основы формирования у учащихся гуманистических ценностей / на материале обучения физике): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 ; 13.00.01 / Щербаков Роберт Николаевич. – М., 2000. – 417 с.
- 30. Екологічна освіта як аспект гуманізації шкільного навчання : актуальне інтерв'ю // Біологія і хімія в шк. – 1999. – № 6. – С. 2 – 6.**

* * *

Роман С. В. Формування еколого-гуманістичних цінностей школярів як педагогічна проблема

У статті докладно схарактеризовано найбільш уживані в педагогічній практиці складники змісту, структури, механізмів, технологій, методів формування (виховання) еколого-гуманістичних цінностей школярів. Одним із ґрунтовно розроблених аспектів досліджуваної проблеми на рівні форм виховної ро-

боти є формування гуманістичних цінностей школярів у позаурочний час. Серед головних умов активного формування цінностей школярів у позаурочній і позашкільній діяльності науковці виділяють гуманізацію міжособистісного спілкування й діалогізацію педагогічної взаємодії.

Ключові слова: еколого-гуманістичні цінності, формування цінностей, шкільна освіта, педагогічна проблема.

Роман С. В. Формирование эколого-гуманистических ценностей школьников как педагогическая проблема

В статье детально охарактеризованы наиболее применяемые в педагогической практике составляющие содержания, структуры, механизмов, технологий, методов формирования (воспитания) эколого-гуманистических ценностей школьников. Одним из содержательно разработанных аспектов исследуемой проблемы на уровне форм воспитательной работы является формирование гуманистических ценностей школьников во внеурочное время. Среди условий активного формирования ценностей школьников во внеурочной и внешкольной деятельности ученые выделяют гуманизацию межличностного общения и диалогизацию педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: эколого-гуманистические ценности, формирование ценностей, школьное образование, педагогическая проблема.

Roman S. V. Formation of ecologo-humanistic values of school students as pedagogical problem

The theoretical analysis of a problem of formation of values of younger generation in general education educational institutions showed that in modern pedagogical science it is the most developed at the level of the contents, forms and methods therefore we consider necessary to consider this aspect in our work. Considerable influence on development of the contents and technologies of formation of ecologo-humanistic values of school students renders, first of all, methodological bases to definition of the direction and strategy of educational process. In article the making contents most applied in student teaching, structures, mechanisms, technologies, methods of formation (education) of ekologo-humanistic values of school students are in details characterized. One of substantially developed aspects of a studied problem at the level of forms of educational work is formation of humanistic values of school students after hours. In extracurricular activities scientists distinguish a humanization of communication and a dialogization of pedagogical interaction from effective conditions of active formation of values of school students. Considerable interest for our research is represented by R.Shcherbakov's devoted to theoretical bases of formation of humanistic values of pupils on a material of studying of physics the dissertation work. The author offered the concept of valuable approach to training in physics which is based on basic situation that through involvement of pupils to the values of culture presented at course physics, it is possible to influence outlook and valuable and moral orientations of pupils, and through them and the personality.

Key words: ecologo-humanistic values, formation of values, school education, pedagogical problem.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.